

Zorica ČUBROVIĆ

ISTRAŽIVANJA KULE GRADSKOG SATA U HERCEG NOVOM

Ključne riječi: Kula gradskog sata, fortifikaciona arhitektura, utvrđenja Herceg Novog, Zapadna kapija, Kopnena vrata, Vrata prema moru, gradska vrata

Osmougaona Kula gradskog sata u Herceg Novom se nalazi u središnjem dijelu grada, nad gradskim vratima koja povezuju unutrašnjost Starog grada Herceg Novog i njegovo zapadno podgrađe. Zapadna gradska vrata Herceg Novog su podignuta u okviru zapadnog zida gradskih utvrđenja i čine jedno od najznačajnijih saobraćajnih čvorišta grada. Do njih danas vodi kameno stepenište koje je 1938. godine zamijenilo stariji tradicionalni zastor od kaldrme.

ISTORIJAT KULE GRADSKOG SATA

Vrijeme izgradnje zapadnog gradskog zida Herceg Novog sa kapijom nad kojom je podignuta osmougaona kula sa satom, nije pouzdano utvrđeno. Arhitektura kule sa dijelom gradskih zidina na potezu od Kanli-kule do tvrđave Forte-mare do sada nije bila predmet posebnih istraživanja. Prema mišljenju M. Kovačevića, istaknutog istraživača fortifikacione arhitekture, gradske kapije prema zapadu i prema istoku su iz turskog perioda.¹ Budući da je vrijeme turske vladavine u Herceg Novom trajalo približno dva stoljeća, od 1482. do 1687. godine, ovaj period predstavlja široki vremenski okvir unutar kojeg tek treba utvrditi podatke za bliže datovanje nastanka pojedinih djelova gradskih fortifikacija.

Arhitektonskom analizom i proučavanjem istorijskih izvora može se uočiti da je kula gradskog sata nastala u okviru dvije osnovne faze gradnje i nekoliko pregradnji unutar njih.

---

¹ Pavle Mijović - Mirko Kovačević, *Gradovi i utvrđenja u Crnoj Gori*, Beograd - Ulcinj 1975, str. 150

Stariju fazu predstavlja dio zapadnog zida Herceg Novog sa prizemljem odbrambene kule koja je izvorno činila jedinstvenu cjelinu sa Zapadnom gradskom kapijom a mlađu građevinu čini osmougaona kula gradskog sata koja je prema sačuvanom natpisu podignuta 1856. godine, tokom austrijske vlasti.

Natpis na arapskom jeziku, sačuvan na istočnoj fasadi gradske kapije, poznat na osnovu prevoda T. Popovića² glasi: *Ovu jaku kulu, po naredbi sultana Mahmuda, podiže Mustafa aga, poslužitelj sultanove džamije, godine 1078. (dakle 1667.g.)*

Prema čitanju Orijentalnog instituta u Sarajevu³ u ovom natpisu sadržano je novo određenje titule koja se odnosi na ličnost Mustafe age: *Ovu jaku kulu je izgradio, po naredbi sultana Mehmeda, Mustafa-aga, sluga carskog divana. To se dogodilo 1078.(1667.g.)*

Riječ je o sultanu Mehmedu IV (vl.1648-1687).

Budući da se natpis odnosi na godinu u kojoj se dogodio veliki zemljotres koji je pogodio kako Herceg Novi tako i susjedne gradove, posebno Dubrovnik i Kotor, ne može se isključiti mogućnost da se pomenuta gradnja kule odnosi na njenu obnovu nakon oštećenja koja je izazvao potres i na zapadnoj strani gradskih zidina. U tom slučaju 1667. godina bi predstavljala gornju granicu vremenskog okvira u kome je kula mogla nastati.

Natpis na na istočnoj fasadi gradskih vrata

² Tomo K. Popović, *Herceg Novi- istorijske bilješke* - izdanje „Orjena“ Društva za poljepšavanje i unapređivanje Herceg-Novoga i okoline mu 1924, str. 75

³ Natpis je u oktobru 2007. godine, na osnovu poslate fotografije, pročitala Bahija Zlatar, direktorica Orijentalnog instituta u Sarajevu. Ovom prilikom se još jednom najsrdačnije zahvaljujem na saradnji i pomoći.

Na osnovu izvještaja neposrednih očevidaca tog događaja poznato je da je u zemljotresu 1667. godine srušen dio gradskih zidina na zapadnoj strani.⁴

Likovni izvor vezan za istoriju kule na kojoj je podignut gradski sat sadrži značajne podatke o izgledu ovog dijela grada prije promjena koje su nastale gradnjom osmougaone kule. To je akvarelisani crtež austrijskog pu-kovnika Fedora Karačaja, nastao 1837. godine, u vrijeme njegovog službo-vanja u Boki.⁵

Crtež prikazuje pogled na gradske zidine sa širokog trga ispred ulaza u grad. Slika obuhvata zidine sa dijelom Kanli kule, zatim Potkovičastu kulu i prilaz gradskim vratima koja se nalaze u podnožju odbrambene kule, koja se svojim prvim spratom sa dva prozora izdiže iznad linije zidina a njen dvo-vodni krov pokriven kanalicom utapa u panoramu grada sa gusto izgrađenim kućama. Uz samu odbrambenu kulu, na zidu sa njene južne strane nalazi se polukružna stražarnica postavljena na kamenim konzolama. Ispred gradskih vrata, na nevelikoj udaljenosti, stoje dva visoka stuba završena piramidalnim završecima. Vrata koja su u ravni sa tom predkapijom su prikazana kao otvo-rena.

Isti crtež pokazuje i urbanističku sliku gradskog trga u prvoj polovini 19. vijeka. Uz zidine su sa obje strane prilaza koji vodi ka gradskim vratima izgrađene prizemne zgrade sa jednovodnim krovovima na kojima je niz krovnih prozora. Budući da su okolne zgrade bile niže, u to doba, iz perspek-tive posmatrača sa trga, bila je vidna i ogromna stijena na kojoj je podignuta Potkovičasta kula.⁶

Crtež Fedora Karačaja nastao je 19 godina prije izgradnje osmougao-ne kule sa satom. Podaci sa ovog crteža o izgledu ranije kule podudaraju se sa podacima iz dokumenta sačuvanog u Istorijskom arhivu Herceg Novog⁷ u kome Načelstvo 28. avgusta 1856. godine, od Uprave nad utvrdama traži sa-glasnost za rušenje jedne male kule iznad trećih vrata (*precrtano: ovoga grada koja vode u predgrađe*), kako bi na njoj namjestilo gradski sat. U

⁴ Dr Grga Novak, *Potres u Kotoru godine 1667*, u 12 Vjekova Bokeljske mornarice, Beograd 1972, str. 49

⁵ Cvito Fisković, *Spomenička baština u Boki*, Matica Hrvatska, Zagreb 2004, str. 280

⁶ Stjenoviti teren na kome je podignuta Potkovičasta kula danas je nedostupan oku posjetioaca Herceg Novog. Budući da je ovaj snažni prirodni motiv, do danas ostao netaknutte da predstavlja veoma značajan urbanistički element Zapadnog zida gradskih utvrđenja trebalo bi ga učiniti dostupnim i sagledivim iz više tačaka grada.

⁷ Spisi na italijanskom jeziku nalaze se u Istorijskom arhivu Herceg Novog pod sig-naturom: AHN, OH - 198/1856, fol. 481-484. O istima vidjeti „Akta Hercegnovskog Opštinskog načelstva o Gradskom satu upućena Gradskoj Preturi 1856 godine“ BOKA 27, 357-366. Ova dokumenta je prevela i priredila za štampu Anita Mažibradić, arhivista u Istorijskom arhi-vu Kotor.

istom arhivu čuva se i saglasnost vojnih vlasti sa sjedištem u Kotoru za podizanje kule sa satom, međutim, arhitektonski crtež za gradnju kule, pomenut u oba dokumenta, nije sačuvan.

Akvarelisani crtež Fedora Karačaja iz 1837. godine

Moglo bi se pretpostaviti da su ubrzo nakon izgradnje osmougaone kule sa gradskim satom izgrađene i dvospratnice koje sa obje strane gradske kapije flankiraju gradski zid. Ovu pretpostavku potvrđuju stare razglednice Herceg Novog koje potiču iz prvih decenija 20. vijeka na kojima se zapaža da su ranije prizemne zgrade dobile današnju visinu a podignut je još jedan novi niz jednospratnih kuća u njihovom produžetku, dublje prema trgu. Takva prostorna situacija sačuvana je uz manje izmjene sve do danas. Arhitektura osmougaone kule zadržana je do danas ali se u međuvremenu dogodila transformacija u izgledu samih gradskih vrata koja su ostala bez dvokrilne kapije čiji gornji fiksni dio je vidan na sačuvanim fotografijama iz prvih decenija 20. vijeka. Takođe, promjene su se ticale i izgleda kaldrmisanog prilaza gradskim vratima sa bordurama oivičenom središnjom trasom ulice i bočnim stranama na čijim ivicama stoji niz kružnih koloneta od kamena.

Originalni ulični zastor na prilazu ulazu u grad zamijenjen je kamenim stepeništem u godinama neposredno prije drugog svjetskog rata. U tom periodu povišena je niveleta pločnika u prolazu kroz kulu i uklonjena su dvokrilna vrata.

Opis kopnenih gradskih vrata (Porta Borgo o Terraferma) kao i prostori za oficira gradske straže koja se nalazila na spratu, iznad gradskih vrata, do koje se dolazilo kamenim stepenicama, nalazi se u popisu svih državnih

građevina Boke Kotorske iz 1788. godine.⁸ Ovaj opis sadrži podatke o dužini, širini i visini gradskih vrata i o izgledu unutrašnjosti sobe za oficira straže koja je bila povezana sa malom kasarnom za stražare smještenom neposredno uz kulu.

Na veduti koja se čuva u zbirci Zavičajnog muzeja u Herceg Novom prikazan je izgled grada sa zapadne strane sa dvjema tvrđavama i stjenovitim terenom na kome je podignut gradski zid.⁹ Na crtežu su prikazana dva puta od kojih široki vodi prema ulazu u grad (Kopnena vrata) a drugi, ka Vratima od mora koja se nalaze na zidu sjeverno od Forte Mare.

Kula gradskog sata sa kaldrmisanim prilazom u vidu rampe, 1914. g.

⁸ G. Stanojević, *Popisi građevina Boke Kotorske iz 1788. godine*, Spomenik SANU CXXXVII, Beograd 1986, 139-177

⁹ S. Vučenović, *Istraživanja i zaštita Starog grada u Herceg Novom*, BOKA 20, Herceg Novi; 57,60

I na planu grada sa početka 18. vijeka uočava se današnja dispozicija kopnenih vrata ¹⁰(Porta di tera). Na ovom planu Potkovičasta kula označena je kao Torrion.

Budući da su od sredine 19. vijeka kada je nad zapadnim gradskim vratima izgrađena osmougaona kula sa satom arhitektura izvorna gradske kapije bila maskirana malternom oblogom, u jednom od najnovijih radova posvećenih fortifikacionoj arhitekturi Herceg Novog autor pretpostavlja da se Zapadna gradska kapija mogla nalaziti na mjestu sadašnjeg ulaza u grad ili u njegovoj blizini.¹¹

OPIS I ANALIZA GRADNJE; REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Kula gradskog sata u Herceg Novom predstavlja dio kompleksa gradskih utvrđenja budući da se u njenom prizemlju nalazi zapadna kapija grada nastala istovremeno sa gradskim zidinama koje povezuju tvrđavu Forte Mare sa Kanli kulom. Funkcija gradskih vrata na mjestu ranije odbrambene kule podignute u sklopu gradskih zidina sačuvana je do danas i to svojstvo je od suštinskog značaja za revitalizaciju gradskih fortifikacija u cjelini kao i za restauraciju same kule.

Gradnji osmougaone kule sa satom pristupilo se početkom druge polovine 19. vijeka u vrijeme kada je fortifikacioni sistem grada koji je sukcesivno građen tokom nekoliko prethodnih epoha, gubio prvobitni značaj. Kula sa satom, kao onovremeni moderni objekat javne namjene, sagrađena je nad dijelom gradskih zidina, upravo na mjestu gdje je do tada stajala starija odbrambena kula kao jedan od najistaknutijih punktova na zapadnom bedemu.

Analizom gradnje koju su omogućila najnovija istraživanja moglo se uočiti da je prvobitna kula u visini prizemlja sačuvana u najvećoj mjeri.¹² Prednja ravan kule nalazi se u ravni zapadnog gradskog zida a na istočnoj strani izlazi iz ravni zida za oko 2,60 m. U središnjem dijelu njene osnove pravougaonog oblika, veličine 4,70 x 7,20 m nalazi se zasvedeni prolaz, sa

¹⁰ Isti, 58, 60

¹¹ I. Lalošević, *Fortifikaciona arhitektura Herceg Novog*, BOKA 26, Herceg Novi 2006, 139

¹² Sredinom 2007. godine Agencija za izgradnju i razvoj Herceg Novi je pokrenula poslove na izradi projekta restauracije gradske kule sa satom nad zapadnim gradskim vratima i taj stručni posao povjeren je Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture Kotor. U skladu sa uobičajenom metodologijom za rad na spomenicima kulture Regionalni zavod je pristupio proučavanju istorijskih izvora, tehničkom snimanju građevine kao i arhitektonskim istraživanjima na samom spomeniku kako bi se stekli podaci za rad na izradi projekta. Sondažna istraživanja vršena su tokom 2007. godine a nastavljena su tokom nekoliko mjeseci sredinom 2008. godine U skladu sa projektom konzervatorsko-restauratorskih radova radovi na restauraciji osmougaone kule sa satom završeni su u decembru 2008. godine dok radovi na restauraciji Zapadnih gradskih vrata još traju. Istraživanjima i izradom projekta rukovodila je autor ovog rada.

lučnim otvorima na obje strane. Prvobitna niveleta prolaza bila je nešto niža je od nivelete naknadno postavljenog pločnika a uklonjena su i dvokrilna vrata čija udubljenja za šarke su sačuvana na obje strane ulaza.

Sa unutrašnje strane kule može se uočiti da je njen originalni sjeveroistočni ugao sačuvan i vidan u prostoru ulice koja vodi prema sjeveru. U okviru ove ulice sagrađeno je kameno jednokrako stepenište koje vodi do ulaza u osmougaonu kulu. Ono je sagrađeno na mjestu oštećenog dijela gradskog zida u čijem produžetku ka sjeveru se nalazi šetnica pored niza uzanih puškarnica kakve se sagledavaju i u visini I sprata zgrade hotela „Amerika“ podignuto nad gradskim zidom.

Prilikom gradnje osmougaone kule uklonjen je prvobitni svod od kamena a izgrađen je novi polukružni svod zidan opekom istovjetnom sa opekom korišćenom za zidanje kule sa satom.

Na bočnim zidovima prolaza gradskih vrata izvorno su postojale plitke niše kvadratnog oblika sa udubljenjima za policu. Na mjestu niše na južnom zidu poznije je postavljena niša sa skulpturom Bogorodice sa djetetom a na sjevernoj strani savremeni umjetnički rad u reljefu koji predstavlja Tvrtka I, osnivača Herceg Novog, ispod koje je tekst povelje o osnivanju grada.¹³

Najranije vrijeme postavljanja kipa Bogorodice može se vezati za osvajanje grada od strane Mlečana, dakle za kraj 17. vijeka. Za isto doba vezuje se i predanje po kojem su skulpturu izradili od drveta masline i postavili je na ovom mjestu dva brata Peraštana koja su sa ostalim Peraštanima učestvovali u borbama za protjerivanja turske vlasti iz Herceg Novog.

Zidovi i fasade su zidani kamenom u krečnom malteru i dersovani. Zidovi kule se po tehnici gradnje ne razlikuju u odnosu na partije istog zida koji se nastavlja prema sjeveru, ka Potkovičastoj kuli, i prema jugu gdje su brojne gradnje tokom 19. i početkom 20. vijeka pokrile njegovu površinu gotovo u cjelini. Moćni zidovi kule zidani su u kamenu sa upotrebom krečnog maltera i sa dersovanim spojnicama. Može se uočiti da su za njenu gradnju u sekundarnoj upotrebi korišćeni krupniji blokovi kamena koji su pripadali starijoj arhitekturi. Takođe, po pukotinama vidnim u prolazu, može se pretpostaviti da je gotovo cijeli zapadni front kule nastao u nekoj od kasnijih pregradnji.

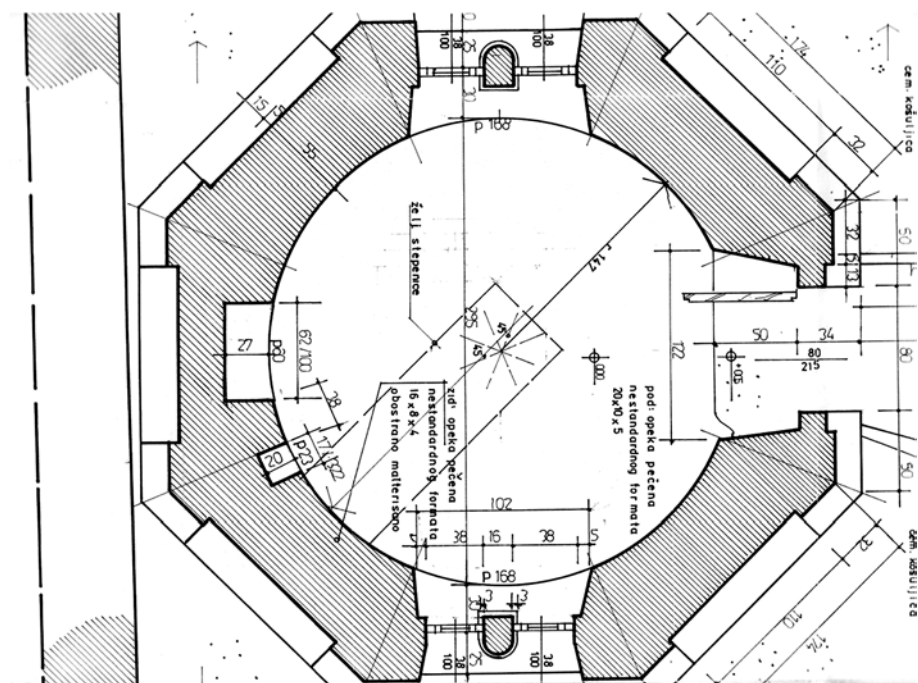
Osmougaona kula je po svojoj zamisli zgrada eklektičke arhitekture. Sagrađena je kao pravilna osmougaona građevina sa prizemljem, spratom i ravnom terasom oivičenom zupcima. Uglovi zidova su naglašeni plitkim lezenama koje su međusobno povezane nizom polukružnih arkada. Sokl građevine je blago istaknut u odnosu na ravan zida. Posebna pažnja posvećena je završetku kule koji oponaša završetak zidova na tvrđavama. Završetak ku-

¹³ Autor reljefa je Afran Hodžić, vajar iz Sarajeva. Reljef je postavljen 1982. godine povodom proslave 600 - godišnjice osnivanja grada.

le u obliku zubaca širi je u osnovi od same građevine jer se oslanja na niz profilisanih konzolica koje izlaze iz ravni fasade. Prizemlje kule osvjetljeno je sa dvije bifore, orjentisane prema glavnom pravcu kretanja i sagledavanja. Dvojni otvor bifora završen je polukružnim lucima prelomljenim u tjemenu a sama bifora smještena je u spoljašnji okvir završen "islamskim" lukom.

Na spratu kule u dijagonalnim poljima smještena su četiri prozora sa polukružnim završetkom a na čeonim stranama, iznad dviju bifora, postavljeni su dva kružna otvora za satove. Mehanizam sata bio je povezan sa brojčanicima kao i sa zvonom postavljenim na krovnoj terasi. Originalni satni mehanizam je 1995. godine zamijenjen električnim satom.

Unutrašnjost kule je kružne osnove. Medjuspratne konstrukcije su izvorno riješene u vidu pruskog svoda. Do danas je sačuvan pruski svod samo iznad I sprata dok je umjesto pruskog svoda nad prizemljem u novije vrijeme izvedena platforma od čeličnog lima.

Osnova kule u visini I sprata (Crtež izradio Savo Manojlović)

Pod kule izveden je od opeka u slogu „riblje kosti“. Nije poznato kako je izgledalo prvobitno stepenište u njenoj unutrašnjosti ali se može pretpostaviti da su to bila dva kraka jednostavnih željeznih stepenica čija dužina je odgovarala spratnim visinama. Na ovaj zaključak upućuje i izgled otvora za

izlaz na terasu, dimenzija 37 x 50 cm, čija širina odgovara razmaku između željeznih nosača pruskog svoda.

Cijela unutrašnjost kule je omalterisana i bez ukrasnih elemenata.

Zapadni izgled kule gradskog sata

Fasadama kule gradskog sata kao i obradi fasada njenog oslonca koji predstavlja odbrambenu kulu sa zapadnim gradskim vratima, u vrijeme gradnje osmougaone kule poklonjena je znatno veća pažnja. U maniru svog vremena, u cilju ujednačavanja izgleda nove osmougaone kule i njenog „postamenta“ omalterisane su i sve površine prvobitne odbrambene kule koja se nalazila u sklopu zapadnog gradskog zida izvorno zidanog u kamenu. Malterisanje fasadnih površina „postamenta“ kule je izvedeno sa imitacijom redova kamena dok su lučni otvori na zapadnoj i istočnoj strani prolaza gradskih vrata uokvireni naglašenijim blokovima koji su oponašali izgled otvora građenih u „bunjatu“.

SONDAŽNA ISPITIVANJA PODNOŽJA KULE GRADSKOG SATA

Sonda u malteru na sjevernoj strani zapadne fasade pokazala je tehniku gradnje zapadnog gradskog bedema pored zapadnih gradskih vrata, naknadno oblikovanja ivice lučnog otvora vrata kao i nastavak gradskog zida prema sjeveru na mjestu gdje je naknadno prislonjen zid susjedne kuće.

U daljem postupku istraživanja demontirana je naknadno formirana ivica otvora kako bi se utvrdili podaci o izvornoj obradi lučnog otvora.

Sonda u malteru na zapadnoj fasadi, sjeverno od gradskih vrata

Sonda u dijelu naknadne ispune ivice lučnog otvora gradskih vrata

Nakon demontaže dijela naknadne ispune vertikalne ivice lučnog otvora gradskih vrata a zatim i njihovog potpunog uklanjanja pokazalo se da je ova ispunjena nastala na mjestu uklonjenih dovratnika gradske kapije te da je izvedena kao okvir zapadnih vrata u vrijeme formiranja osmougaone kule.

Naknadni dovratnici su zidani mješovitim materijalom, kamenom i opekom. Prilikom demontaže izdvojeni su svi arhitektonski kameni elementi kako bi bili podvrgnuti analizi sa ciljem proučavanja starijih faza prvobitne odbrambene kule. Arhitektonska analiza je pokazala da se među kamenim fragmentima od oker krečnjaka nalaze 4 lučna bloka sa radijalnim spojnica-
ma i 7 ravnih blokova od istog kamena za koje je utvrđeno da su pripadali prvobitnom portalu kule.

Sonda u malteru na sjeveroistočnom uglu prvobitne kule pokazala je izvornu obradu ugla kule formiranu od krupnijih blokova kamena koji su naknadno zaobljeni. Prilikom obrade malterisanjem, u vrijeme gradnje osmougaone kule, ovi blokovi su naknadno oštećeni keserovanjem zbog boljeg prijanjanja maltera.

Ispitivanje na ovom mjestu prošireno je postupnim uklanjanjem slojeva bojjenih premaza na površini ugaonih „blokova“ izvedenih u malteru. Utvrđeno je da se prvobitnom obradom ugaonih blokova imitirala neravna površina kamena.

Sonda na sjeveroistočnom uglu prvobitne kule nad gradskim vratima

Sonda na svodu gradskih vrata je pokazala da je svod u cjelini naknadno formiran i to u vrijeme gradnje osmougaone kule. Utvrđeno je da se u najnižim redovima mlađeg svoda nalaze i djelovi originalnog svoda zidanog u kamenu. Uklonjeni malter sa čela luka koji uokvirava otvor prema zapadu zidan je opekom različitog formata u odnosu na opeku korišćenu za gradnju osmougaone kule.

Luk formiran opekom pripada istoj fazi u kojoj je izvedena naknadna ispuna vertikalne ivice istog otvora.

Podaci dobijeni u sondi na dijelu zatečenog lučnog otvora zapadnih gradskih vrata pokazuje da je prilikom gradnje novog svoda od opeke bio uklonjen i originalni luk otvora.

Sonda na svodu prolaza u gradskim vratima

Sonda na sjevernoj strani lučnog dijela otvora (zapadna fasada)

Sonda na sjevernom zidu zasvedenog prolaza

U sondi na sjevernoj strani zasvedenih gradskih vrata otkriveno je originalno zidanje samog prolaza sa sačuvanim podacima o obradi kamena i dersovanim spojnicama izvedenim sa krečnim malterom. U središnjem dijelu zida otkrivena je opekom zazidana niša čije površine su obrađene malterom.

I u sondi na južnom zidu prolaza otkrivena je zazidana niša koja po položaju, veličini i obradi odgovara niši sa sjeverne strane. Ove niše su mogle da služe za odlaganje predmeta gradske straže.¹⁴

Na mjestu niše na južnoj strani naknadno je oformljena polukružna niša sa drvenom skulpturom Bogorodice sa malim Hristom.

Na mjestu niše na sjevernom zidu 1982. godine postavljen je reljef sa predstavom Tvrtka I, osnivača Herceg Novog.

Sondažno otkrivanje karakterističnih elemenata podnožja osmougaone kule sa satom a zatim i postupno otkrivanje i sagledavanje svih površina na fasadama i u prolazu gradskih vrata, zajedno sa arhivskim podacima iz vremena gradnje osmougaone kule je pokazalo da se ispod malterne obloge sa početka druge polovine 19. vijeka nalaze originalna Kopnena vrata Herceg

¹⁴ G. Stanojević, *Popisi građevina Boke Kotorske iz 1788. godine*, Spomenik SANU CXXXVII, Beograd 1986, 174. Ovom prilikom zahvaljujem se Aniti Mažibradić na pomoći koju mi je pružila prevođenjem originalnih tekstova iz navedenih *Popisa*...

Južni zid zasvedenog prolaza

Novog odnosno Vrata prema Podgrađu. Na njihovoj zapadnoj strani stajala je Zapadna kapija grada čiji je kameni okvir sa krupnim blokovima koji su formirali dovratnike i segmentnim lukom u čijem tjemenu je stajao blok ukrašen reljefnim ukrasom u vidu rozete ispunjene motivom pješčanog sata i obojen crvenkastom bojom, bio uklonjen u vrijeme izgradnje osmougaone kule. Djelovi uklonjenih dovratnika i segmentnog luka su u sekundarnoj upotrebi korišćeni za formiranje dovratnika lučnog prolaza ispod osmougao- ne Kule sa satom koja je zamijenila stariju odbrambenu kulu čiji izgled je zabilježen na crtežu Fedora Karačaja iz 1837. godine. Prilikom gradnje osmougaone kule srušen je originalni svod nad prolazom i izveden je novi zidan opekom. Zazidane su i niše na sjevernom i južnom zidu prolaza koje su izvorno mogle služiti za potrebama gradske straže.

Uočena sličnost u izgledu i konstrukciji ovog portala sa zapadnim portalom Vrata od mora pokazuje zajedničke stilske odlike dvije sačuvane gradske kapije Herceg Novog a što ukazuje na isto vrijeme njihovog nastanka. O tom vremenu govori natpis na arapskom jeziku koji se danas nalazi na istočnoj fasadi Kule gradskog sata, odnosno, na istočnoj fasadi prvobitne kule nad Kopnenim vratima. Kako dio Zapadne kapije iznad segmentnog luka nije sačuvan a mogao je biti uokviren spoljnim lukom prelomljenim u tjemenu kao što je to slučaj kod Vrata od Mora, moguće je pretpostaviti da je ovaj

Originalni djelovi luka portala Zapadne kapije

Originalni djelovi dovratnika i luka prvobitne Zapadne kapije

Vrata od Mora, izgled prema zapadu

natpis izvorno stajao nad Zapadnom kapijom grada, između segmentnog i gornjeg luka koji je uokviravao ovaj prostor.¹⁵

Na bočnim stranama kapije sačuvala su se udubljenja u kojima su stajale šarke za nošenje vrata. Ostaje, međutim, pitanje da li su to udubljenja za nošenje poznijih vrata koja su stajala u prolazu ispod osmougaone kule ili su pripadala starijim vratima iz mletačkog i turskog perioda. Kako nisu pronađeni nikakvi podaci koji bi ukazivali na vertikalne osovine prvobitnih vrata o njihovoj konstrukciji može se suditi jedino na osnovu analogija sa Vratima od Mora kod kojih su sačuvani originalni kameni blokovi sa udubljenjima za vertikalne osovine oko kojih su se vrata okretala.

Naime, na osnovu otkrivenih podataka i analogije sa sačuvanim portalom Vrata od Mora, može se zaključiti da je starija Zapadna kapija u Herceg Novom nastala u obnovi starije odbrambene kule nakon velikog zemljotresa od 1667. godine. Pomenutu obnovu je, prema natpisu uzidanom na istočnoj fasadi prizemlja kule, preduzeo Mustafa aga a po nalogu sultana Mehmeda.

Na osnovu do sada stečenih saznanja može se zaključiti da najstarije djelove Kule gradskog sata u Herceg Novom predstavljaju gradska vrata nastala u vrijeme gradnje zapadnog gradskog odbrambenog zida. Prema mišlje-

¹⁵ Studijska grafička rekonstrukcija portala Zapadnih gradskih vrata biće predmet posebnog rada.

nju istraživača prošlosti Herceg Novog zidine grada oformljene su u cjelini 1551. godine, u vrijeme turske vlasti.¹⁶ Ovo hronološko određenje predstavlja gornju granicu vremenskog okvira u kome je mogla nastati odbrambena kula sa Zapadnim gradskim vratima nad čijim prizemljem je sredinom 19. vijeka sagrađena osmougaona kula sa satom.

Odbrambena kula nad zapadnim gradskim vratima je pretrpjela niz pregradnji od kojih su evidentne dvije i to obnova nakon velikog zemljotresa od 1667. godine i pregradnja kule 1856. godine kada je nastala osmougaona kula sa satovima. I nakon 1856. godine intervenisalo se na uređenju građevine a među njima u najopsežnije spadaju radovi izvedeni posle zemljotresa od 1979. godine.

Kula gradskog sata u Herceg Novom; pogled sa Kanli kule

Ovoj građevini, međutim, do danas nije bila posvećena odgovarajuća stručna pažnja budući da je njen izgled odražavao ukus vremena iz sredine 19. vijeka a što se u velikoj mjeri kosi sa današnjim principima zaštite graditeljskih spomenika. Stoga je njenoj obradi potrebno pristupiti u skladu na važećim načelima zaštite i prezentacije graditeljske baštine a što podrazumi-

¹⁶ Bogumil Hrabak, *Turske gradnje i dogradnje u fortifikacijama Herceg Novog*, Boka 17, Herceg Novi 1985, str. 83

jeva pristupanje konzervatorsko-restauratorskim intervencijama u skladu sa rezultatima proučavanja.

U tom smislu potrebno je pokrenuti poslove na uspostavljanju izvornih karakteristika građevine i njihovoj prezentaciji u duhu važećih načela zaštite graditeljskih spomenika. Potrebne mjere intervencija obuhvataju restauraciju oštećenih elemenata gradskih vrata, zaštitu od prodora vlage sa krova i prezentaciju unutrašnjosti osmougaone kule. Takođe, pretpostavlja i uklanjanje nestručnih intervencija nastalih tokom prošlosti kao i isticanje autentičnih arhitektonskih karakteristika.¹⁷

Zorica Čubrović

RESEARCH OF THE TOWN CLOCK TOWER IN HERCEG NOVI

Summary

The target of the most recent research of the Town Clock Tower in Herceg Novi, performed in 2007/08, was to estimate the relative chronology of the building of that important architectural landmark within the town walls. The research was performed within the works connected to the restoration project of the Town Clock Tower in Herceg Novi carried out by the Agency for Construction and Development of Herceg Novi and entrusted to the Regional Institute for Protection of Cultural Monuments Kotor.

By the study of archival sources it was found that the octagonal tower, dating from 1856, was built on the site of the destroyed first floor of the defensive tower erected on top of the western town gate of Herceg Novi (the Gate of the Land, the Gate of the Sea). The visual presentation of the mentioned Tower with the western Town Gate is preserved in the drawing by Fedor Karačaj dating from 1837, and its description in the report by Giacomo Montalbotti of 1788.

The architectural research of the Western Gate performed on this occasion showed that the appearance of the Western Gate regarding its features is very much like the western Gate of the Sea. The similarity was established according to the found original stone blocks of the jambs and vault of the gate. The similarity is emphasized by the identical relief motif of the rosette decorating the surface of the central stone in the axis of the segmental vault of both town gates.

Considering the inscription in Turkish preserved on the eastern side of the Town Clock Tower (Western Town Gate), according to which it was built after the order of the Sultan Mehmed by Mustafa Aga in 1667, and also according to architectural and stylistic similarities established between the Western Gate and the Gate of the Sea, it can be concluded that both gates on the western curtain wall of the town fortifications of Herceg Novi date from the time of the renovation of the town after the destructive earthquake of 1667.

---

¹⁷ Agencija za izgradnju i razvoj Herceg Novi već je preduzela niz intervencija na prezentaciji arhitektonskih vrijednosti kule gradskog sata. Umjesto naknadne čelične platforme u visini poda I sprata kule i zatečenog stepeništa postavljeno je novo spiralno stepenište kojim se omogućuje penjanje na krovnu terasu sa koje se sagledavaju široke panorame grada i neposredna okolina gusto izgrađenog gradskog tkiva Starog grada Herceg Novog.